

BENKŐ ELEK

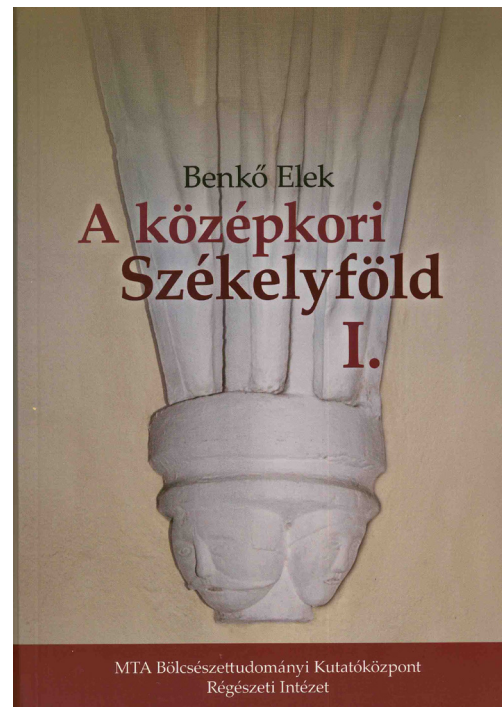
A középkori Székelyföld I–II.

LASZLOVSZKY JÓZSEF

Erdély középkori történetének egyik legvitatottabb történelmi kérdése a székelység eredete, e sok tekintetben különleges népcsoport speciális jogállása és az általa benépesített terület sajátos fejlődése. A Székelyföld mint történelmi tájegység monografikus összefoglalása éppen emiatt nem csupán a középkori Magyarország egy területének történelmi áttekintését jelenti, hanem komplex régészeti, nyelvészeti és embertani problémák egész sorának a vizsgálatát. Ennek során elkerülhetetlen, hogy a kutató állást foglaljon szinte minden egyes olyan kérdés kapcsán, amely önmagában is nagy vitát vált ki, akár a társadalom szélesebb köreiben is. Ennek magyarázatát a székelység különleges múltjában és egyben sajátos történelmi megítélésében találhatjuk meg. Egy olyan népcsoportról van szó, amelynek eredete, illetve kialakulása, az azzal kapcsolatban megfogalmazott nézetek döntően befolyásolják a magyarság kialakulásának és a magyar honfoglalás történetének megítélését, és különös jelentőséggel bírnak abban a vonatkozásban is, hogy mennyiben tekinthető a székelység valamiféle ősi társadalmi berendezkedés, illetve eredet tudat megőrzőjének és továbbörökítőjének.

Már ez a tudománytörténelmi helyzet is indokolttá tenné, hogy a téma kutatója csak nagyon széles körű vizsgálatok alapján foglaljon állást a Székelyföld történetéhez kapcsolódó vitatott problémákban, hiszen a megfogalmazott elképzelések, elméletek sok esetben nyelvészeti, jogtörténelmi, embertani vagy éppen régészeti érvekre épülnek. Ugyanakkor a kutatásnak azzal is szembe kellett néznie, hogy a terület és az ott élő népcsoport középkori történetére vonatkozó írott forrásaink nagyon töredékesek, kis számban maradtak fenn, és éppen az eredet vagy a kialakulás korszakának vonatkozásában szinte semmit nem árulnak el. Mindennek következtében a régészeti megközelítés kerül előtérbe, még akkor is, ha önmagában ez a tudomány sem adhat választ a legalapvetőbb kérdésekre. A tárgyi emlékegyelemzésében éppen ezért kiemelt helyet kapott a művészettörténet is, amely elsősorban az egyházi emlékek feldolgozásában játszik alapvető szerepet. Mindemelllett a kétkötetes munkában elemzett egyik legjelentősebb új forráscsoport a természettudományos és egyben történelmi vizsgálatok alapjául szolgáló ember- és állatsontanyag.

Nem véletlen, hogy ez a sokoldalú megközelítés és a különféle tudományterületek eredményeinek összefoglalása Benkő Elek nevéhez kötődik, aki a középkori Erdély anyagi kultúrájának feldolgozásában már számos területen végzett kiemelkedő fontosságú vizsgálatokat és tett közzé alapvető jelentőségű, a további kutatásokat hosszú időre meghatározó monográfiákat. Az általa vizsgált történelmi-régészeti jelenségek köre rendkívül széles, és ahogy eddigi munkásságában, ugyanúgy ebben a kötetben is kiterjed a középkori településhálózat, a templomok és egyházi emlékek, a nemesi lakhelyek, a mezővárosok és az ezekhez kapcsolódó anyagi kultúra minden részletére. Jelen esetben ez még kiegészül a székelység története szempontjából kiemelkedő fontosságú határvédelem kérdésével, valamint egy tájegység középkori történeté-

Benkő Elek
A középkori Székelyföld I–II.

Budapest: MTA Bölészettudományi
Kutatóközpont, Régészeti Intézet, 2012.
Terjedelem: 863 oldal

nek feldolgozásakor mindenképpen vizsgálandó út- és vámrendszer elemzésével, vagy éppen az eltérő etnikumú csoportok megjelenésének bemutatásával. Mindezek az emlékcsoportok illetve történeti kérdéskörök egy-egy önálló fejezetében kaptak helyet a kötetben, amelyet további külön egységek egészítenek ki, a tájegység középkori történetének más-más vonatkozásait megvilágítva. Aranyosszék, a székelység beköltözésének vizsgálata szempontjából kulcsfontosságú terület feldolgozása esettanulmányként került a kötetbe. Kiemelkedő jelentőséggel bír a várak illetve a településhálózathoz kapcsolódó más védelmi berendezések szerepének bemutatásában is. Hasonlóképpen a középkori kolostorok elemzése nem csupán a tájegység egyházi intézményhálózatának ismertetését teszi teljessé, hanem a nemesi reprezentáció különböző eszközeinek vizsgálatába is illeszkedik.

A kötetben szereplő sokféle emlékcsoport, forrás és történeti megközelítés már egy ilyen rövid felsorolása is mutatja, hogy mennyire szerteágazó és módszertanában többféle tudományterület eredményeit együttesen alkalmazó munkát tett közzé Benkő Elek ezzel a monográfiával, amelynek számos következtetése messze túlmutat azon, hogy csupán csak a középkori Erdély egy tájegységének történeteként kezeljük. Ezek közé tartozik kétségteljesen a legvitatottabb és minden bizonnyal ezen kötet kapcsán is a legtöbb vitát kiváltó probléma bemutatása, a székelység eredetének kérdése. Talán éppen ez a rész az, ahol a legjobban megfigyelhető a szerző munkamódszere, az általa követett kutatási koncepció. Ennek leglényegesebb vonása az, hogy a régészeti és általában a tárgyi emlékművek elemeit történeti kontextusban vizsgálja, de nem úgy, hogy ezek az emlékek (temetők, templomok, udvarházak, mezővárosok és anyagi kultúrájuk) pusztán illusztrációi történeti folyamatoknak, vagy csupán történeti következtetések nyomán megfogalmazott elképzelések alapján értelmezhetők. Sokkal inkább arról van szó, hogy az egyes emlékcsoportok önmagukban, sajátos forrásadottságaikat figyelembe véve kerülnek elemzésre, és a belőlük kirajzolódó kutatási eredmények szembeszíthatók más forráscsoportokból levonható következtetésekkel, anélkül, hogy egy előzetes történeti koncepció kereteibe kellene szorítani a régészeti, művészettörténeti vagy településtörténeti vizsgálatok eredményeit. Csakis ilyen módon lehetett elszakadni a romantikus történetírás kereteiben megfogalmazott székely eredettörténetek magyarázataitól, amelyek maguk is mint történeti jelenségek kerülnek vizsgálat alá.

Benkő Elek nem a székelységről megfogalmazott korábbi elképzelések vagy éppen saját prekonceptiója alapján szakít számos olyan nézettel, amely a Székelyföld bizonyos jelenségeit elemezték ilyen mindent megmagyarázó hipotézisek segítségével (pl. a várak és a határvédelmi rendszer problémája), hanem egy konkrét emlékcsoportot feldolgozva és annak kutatási módszertanát figyelembe véve fogalmaz meg rész-következtetéseket, majd ezeket egymás mellé helyezve jut el általánosabb következtetésekre is. Munkája révén a székelység kialakulása egy hosszú történeti folyamat eredményeként jelenik meg, akárcsak más népcsoportok ethnogenezise. Így a nyilvánvaló saját eredettudat és jogi különállás ellenére sem találhatjuk meg mindig azokat az elemeket, amelyek külön közösségként, vagy esetleg éppen etnikumként határoznák meg a vizsgált terület népességét.

A kétkötetes munka második felét a *Függelék* adja, amelynek a jelentősége messze túlmutat azon, hogy csupán egyfajta kiegészítésként tekintsünk erre a részre. Fóthi Erzsébet, Bernert Zsolt, Hajdú Tamás és Kővári Ivett a székelyföldi középkori embertani leletek feldolgozását végezte el. Munkájuk mindenre kiterjedt, mérési eredményeiket részletesen táblázatokba rendezve közlik és jelentős általános megfigyeléseket is megfogalmaznak. Ezek egyrészt a temetkezésekből levonható demográfiai következtetések, amelyek nyilvánvalóan fontos alapját képezhetik bármiféle társadalomtörténeti elemzésnek. Ugyanakkor a kötetek anyagát összeállító Benkő Elek számára is nyilvánvaló volt, hogy ezek az eredmények nem az ő munkájához a hagyományos értelemben csatolt függelékek, hanem alapvetően új információkat hoztak például a székelység eredetének vizsgálatához. Nem arról van szó, hogy bármiféle „székely” embertani jelleget lehetne meghatározni ezek alapján, ahogy azt a régészeti-embertani vizsgálatoktól sokszor elvárják egyfajta romantikus szemlélettel. Egy olyan anyag elemzésére nyílt viszont lehetőség, amely a leghitelesebb forrás abból a szempontból, hogy milyen népesség is élt a Székelyföldön az Árpád-korban, és az embercsontról megfigyelhető, mérhető jellegzetességek a korabeli Magyarország mely területének milyen embertani anyagával kapcsolhatók leginkább össze. Ez már önmagában is jelentős változásokat hozhat a

kutatásban, hiszen nem csupán az eddig sokszor megkérdőjelezett nyelvészeti adatok mutatnak most már abba az irányba, hogy a székely területek odatelepített határvédő funkciójú népcsoportjai a Kárpát-medence nyugati régióival állnak kapcsolatban, hanem az embertani adatok is megerősítik ezt. Az embertani vizsgálatokhoz hasonlóan a Gál Erika által elvégzett állatsont-feldolgozás is fontos kiindulópontot jelent a további vizsgálatok számára. A székelyföldi várakból származó középkori állatsontmaradványok között előforduló lócsontok például arra szolgálnak bizonyítékként, hogy a lóhús fogyasztásának szokása akár a 15–16. századig is fennmaradt. A terület mezővárosaiból származó anyag feldolgozása utal a különböző kézművesfoglalkozások elterjedésére, jelentőségére is. Mindez jól illusztrálja azt a törekvést, hogy a különböző forráscsoportok, legyen szó akár figurális díszű kályhacsempékről vagy állatsontmaradványokról, vámhelyek felszíni maradványairól vagy középkori templomok díszítőelemeiről, mind-mind bevonhatók a középkori Székelyföld vizsgálatába. A munka ezzel mintegy mintát nyújt arra, hogy miként lehetne más középkori tájegységek emlékanyagát is hasonlóan komplex módon feldolgozni.

A kötetet elolvasva bizonyosak lehetünk abban, hogy a székelyek eredete vagy megtelepedésük kapcsán még sokféle, akár egymásnak ellentmondó vélemény is megfogalmazódik majd, éppen ezen monográfia eredményeire építve is. Ugyanígy biztosak lehetünk azonban abban is, hogy Benkő Elek a Székelyföld további kutatása szempontjából alapvető, megkerülhetetlen és minden tekintetben mintaadó munkát tett közzé.